

СТАНОВИЩЕ

от доц. д.ф.н. *Петя Николова Бъркалова*,
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
в област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филология (Съвременен български език – Синтаксис),
докторска програма Български език (Съвременен български език – Синтаксис)

Автор: *Христиана Николаева Кръстева*

Тема: „Словоред на въпросителните думи в българското изречение“

Научен ръководител: доц. д.ф.н. Петя Николова Бъркалова, ПУ „Паисий Хилендарски“

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № Р33-5842 от 07.12.2020 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ е определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Словоред на въпросителните думи в българското изречение“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, Съвременен български език – Синтаксис), докторска програма Български език (Съвременен български език – Синтаксис).

Автор на дисертационния труд е Христиана Николаева Кръстева – докторантка в редовна форма на обучение към катедра „Български език“ с научен ръководител доц. д.ф.н. Петя Николова Бъркалова от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Христиана Николаева Кръстева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва всички съставляващи документи. Докторантката е приложила пет научни публикации.

Кратки биографични данни за докторанта

Христиана Кръстева е завършила средното си образование в ЕГ „Д-р. Иван Богоров“, Димитровград, в профилирана паралелка за ИТ и чужди езици, след което в ПУ „Паисий Хилендарски“ е завършила специалност „Български език и история“ и Магистърска програма „Английски език и методика“. Има опит като преводач, придобит в Преводаческа къща „Скриванек“, и като преподавател по български език за чужденци, придобит в Медицинския Университет – Пловдив. От 2017 година е редовен асистент в Химическия факултет на Пловдивския университет, където са ѝ възложени предметите „Практически английски език“ и „Английски за химици“.

2. Актуалност на тематиката

Темата за словоред на въпросителните думи в българското изречение е поставена пред докторантката с цел да се продължат българистичните проучвания на Й. Пенчев и М. Лакова от 80-те и 90-те години на миналия век, които тогава до голяма степен изпреварват времето си и разкриват недоизяснени и до днес аспекти на пораждането и оформянето на изреченските структури. Свидетелство за актуалност е фактът, че редица ценни приноси на Св. Иванчев и К. Попов от същия период намират аналог в по-новите изследвания на съвременни англоезични лингвисти (напр. топик-фокус при генеративистите и тема-рема според Теорията за актуалното членение на изречението при Св. Иванчев; интонационната завършеност като основен признак на изречението при К. Попов и днешните открития на А. Пател за езика, музиката и синтаксиса). Изборът на темата поставя докторантката „върху раменете“ на изтъкнати бъл-

гарски учени, като в същото време дава отворен хоризонт за запознаване с нови и вдъхновяващи идеи за природата на синтактичните и прозодичните структури. Актуалността на тематиката се определя и от перспективите за извеждане на системни корелации в тази област, което досега е правено от малцина изследователи.

Новото в дисертационния труд е свързано с аналитичните процедури за изследване на интонационните контури с фокус върху: СпеСР позицията в главното и в подчиненото изречение; извеждане в СпеСР на к-думата и отраженията в интонацията; словоред на клистиките в българските въпросителни изречения с к-дума и промените в интонационната линия.

3. Познаване на проблема

Докторантката е запозната с основната литература върху словореда на въпросителните думи в българското изречение и с някои от най-новите изследвания по генеративен синтаксис, засягащи темата. В автореферата докторантката посочва, че „...използваната литература включва 142 източника, от които 31 български и 111 англоезични“ (стр. 9), но качеството на постигнатия резултат не се определя от това съотношение. От българските автори липсват Ив. Недев и Д. Тилков, които със сигурност биха подсилили аналитичния апарат. Върху работата силно повлиява фактът, че от цитираните източници близо половината са издадени след 2000 година, което е свидетелство, че изследователският процес протича в сравнително нови, понякога неизвестни, все още дискуссионни и изискващи обективни проверки (с български материал) мрежи от изследователски гледни точки. Рискът от заплитане в тези мрежи и рискът от приписване на англоезични свойства върху български езиков материал са съпътствали подготовката на докторантката на всяка стъпка, затова изборът на балансиран подход е едно от нейните добри решения като изследовател. Анализите на функционалната изреченска структура са възприети от изследванията на Ж. Бошкович (1998, 2002), Дукова-Желева (2010), Ченг (1991), Е. Димова (2013), Ст. Франкс (2013), П. Бъркалова (2016).

4. Методика на изследването

Изследователският подход се опира върху съвместно прилагане на два метода: 1. генеративен синтаксис на българското изречение: конституентни правила, лингвистично моделиране (формализирани линейни модели), алгоритмика на структурната организация, структурография; 2. прослушване на звученето чрез компютърна програма за акустичен анализ на речта (Speech analyzer, <https://software.sil.org/speech-analyzer/>) на въпросителни и съобщителни прости и сложни изречения, като извлечените графики на мелодията и спектрограмите се напасват върху базов списък от линейни модели и частично върху йерархични структурографски изображения. Прослушването проверява списък от изведени в теоретичната част предположения.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Дисертационният труд е добре структуриран в увод, три глави, заключение и резултати. Налице е списък с използвана литература, цитирани и ексцерпирани източници. В приложение са изведени съставените от авторката осем формални линейни модела на въпросителни изречения с подкласове и примери.

Докторант Хр. Кръстева проявява способност за самостоятелно провеждане на пълен изследователски цикъл: собствена ексцерпция на емпиричен материал (корпусът на изследването е от 1000 изречения); целенасочени наблюдения и сравнения през призмата на базова хипотеза; класификация и систематизация по избран критерий; избор на аналитична процедура; експеримент за прослушване с помощта на компютърна програма за анализ на речта; подреждане на данните от експеримента; теоретична трактовка на връзките между строеж, словоред и интонация; теоретични и практико-приложни изводи. Защитена е тезата, че „словоредните модели на въпросителните думи в съвременния български език могат да бъдат идентифицирани и чрез интонационни контури на базата на установени зависимости и очертани словоредно-интонационни модели“ (стр. 6).

Христиана Кръстева успява чрез темата за словоредата на въпросителните думи да се докосне до нови наблюдения над интонационните контури на българското изречение, като се има предвид, че интонационната завършеност е съществен признак на изречението, който се появява редовно в дефинициите за изречение от последните 50 години насам в нашата граматическа литература, но този признак остава в повечето случаи или периферен, или „невидим“. В дисертацията задачата е да се установят връзките между интонационните и словоредните механизми, да се йерархизира тяхното действие във въпросителното изречение. Затова друго добро постижение на дисертационния труд е, че е потвърден с нови емпирични данни пътят, очертан от Й. Пенчев за „видимост“ на интонационните свойства на изреченското равнище (Й. Пенчев. Основни интонационни контури в българското изречение. София, 1980). Очертана е перспектива за нови типологични проучвания на ритмо-интонационния параметър в българския език през призмата на най-новите лингвистични изследвания на изреченската прозодия. Добро впечатление прави осъзнаването на дискуссионния характер на голяма част от изходните постановки. В хода на работата си върху проблемния преглед на литературата докторантката развива способност за участие в научен дебат.

Като цяло дисертационният труд на Хр. Кръстева представя нови данни и дава поводи за научна дискусия, а изведените примери и заключения отварят нови въпроси за връзките между строежа на изречението, словоредата на въпросителните думи в българския език и ритмо-интонационните параметри на езика. Макар че връзките между словоред и интонация не са подложени на системен (типологичен) анализ, наблюденията в дисертацията са стъпка напред към разбирането на темата за словоредата на въпросителните думи в съвременния български език.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Докторантката има пет статии, три от които са публикувани след участие в национална конференция за студенти и докторанти в „Годишник на Националната конференция за студенти и докторанти“, Пловдив, а една след участие в Паисиевите четения е публикувана в „Научни трудове на ПУ, том Филология“. Добър атестат е публикуването на статия по темата на дисертацията в специализираното научно списание „Български език“. Петте публикации представят резултати от различните етапи на работата върху дисертацията.

7. Автореферат

Авторефератът (в обем от 39 страници) обективно отразява съдържанието на дисертационния труд, основните библиографски източници, публикациите по темата и приносите на автора.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Заинтересованите изследователи, които биха искали да използват резултатите от дисертационното изследване на Хр. Кръстева „Словоред на въпросителните думи в българското изречение“, може да се изправят пред проблема дали да се доверят на данните от експерименталното прослушване, ако изискванията на учения отговарят на други стандарти за провеждане на експеримент. Обемът на корпуса, наличието и отсъствието на контекст, профилът на респондентите, числеността на групата, изборът на софтуер, обстановката при записа и под. са променливи величини, за които не е установено дали влияят на резултата от експеримента. (В работата липсва допускане, че те влияят.) В дисертацията респондентите са трима (стр. 53) и не са записвани в лабораторни условия както данните в монографията на Й. Пенчев, послужила за образец на експеримента, получени във фонетична лаборатория. Тези уточнения в дисертацията са важни с оглед на надеждността на данните и разгръщането на работата по темата в бъдещи проучвания. Те означават същевременно, че пилотните резултати водят до изводи от „този“ експеримент, за които не е ясно дали биха съвпаднали с изводите от едно системно (типологично) лингвистично проучване на словоредата на въпросителните думи в съвременния български език. Например в работата много лаконично е взето отношение по темата дали типологично словоредът в българското изречение се възприема като свободен или

като фиксиран (стр. 49). Не се проблематизира и влиянието на лексикалната прозодия като отделен феномен от прозодичната структура на фразата и изречението.

Тъй като в справката за приносите има формулировки, които сякаш „надскачат“ мярката за реалистична самооценка, свързана с казаното по-горе, тук ще обърна внимание на няколко факта: 1. Корпусът в дисертацията е от 1000 изречения, а заявката е за „цялостно изследване на български език върху проблематиката на интонационните и синтактични особености на българските к-думи“ (стр. 188). Липсва обаче статистическа подкрепа, че наблюдаваната извадка е в състояние да представи „цялостно“ словореда на въпросителните думи в българския език. Бих препоръчала замяна на „цялостно изследване“ с „пилотно проучване“, което е по-близко до същността на нещата; 2. Абсолютизират се техническите възможности на компютърния софтуер пред аналитичната теоретична процедура: програмата *Speech analyzer* е сякаш отъждествена с „инструментален метод“. За повечето приноси (по-конкретно за 7 от 9) докторантката приема, че се дължат на този „инструментален метод“ (напр. доказва се с инструментален метод, че: (2.) „... водещ е интонационният способ за приоритизация, а не словоредният“; че (3.) „...са изведени интонационните характеристики на въпросителната частица ли“; че (4.) „... прилаголните клитики са модулатор в ритмо-мелодичната структура; че (5.) „... в случаи на многократно извеждане се наблюдава едновременно функциониране на Условието за превъзходство и принципа одушевените обекти да се извеждат приоритетно“ ... и т.н. , стр. 188). Въпросът е дали резултатите от наблюденията върху данните от компютърната програма биха били същите за всеки друг анализатор. (Специалистите, които използват „образна техника“, ще потвърдят, че определящото е знанието (експертизата) на интерпретатора, а не даденото от апаратурата.)

Виждаме, че на приносите са приписани етикети като: „първото“ цялостно изследване, „първото“ инструментално изследване, „за първи път“ в български език. Рискът в тези постановки е, че невинаги е възможно да са проследени най-актуалните публикации по темата. Горещо препоръчвам докторантката да се запознае с липсващото в използваната литература българистично изследване на Владислав Маринов. „За интонационния контур на подчинените подложни изречения“. (– В: Проблеми на устната комуникация. 11. Единадесета международна научна конференция 10-11 ноември 2017, Велико Търново. УИ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2018: 369-381.) В това изследване авторът представя нови резултати като използва същия софтуер и тълкува данните в духа на постиженията на Ив. Недев, Д. Тилков, Й. Пенчев. За запознаване с нови анализи на клитиките като синтактични съставки и границите на прозодичната структура препоръчвам статията: Stepanov, Arthur & Al Moussaoui, Ali. (2019). *When a Wh-Word Refuses to Stay In-Situ*. *Linguistic Inquiry*. 51. 1-21.

Ако се представя емпиричният материал с настояване за теоретични последици, утвърждаването на резултата следва да се приеме след фазата на проверка. (Проверката не е сред задачите в дисертацията. В перспектива това е задача на пост-докторанта, негова „входна виза“ за приобщаване към избраната научна парадигма.) Ето моите насоки в това отношение.

- Потвърждаване на същите закономерности в разширен мащаб с по-богати езикови бази данни. (Образец за работа по темата с бази от порядъка 20 000 – 30 000 примера се съдържа в новото изследване на Иван Держански „За една тенденция в словореда в частните въпроси в съвременния български език“, под печат в сп. Български език.)
- Наблюдения върху контролни изображения на интонационните контури с алтернативен софтуер. (Образец за работа с програмата Praat се съдържа в новото изследване на Мирена Пацева „Акцентуването при сложните думи в българския език – гранична област между думите и фразите“, под печат, Научни трудове на ПУ, Филология.)
- Разширяване на групата от участници с по-голяма група (между 20 и 50) от т.нар. „средностатистически“ респонденти, които не са от семейното обкръжение на изследователя и са с различна (или неутрална) „степен на сътрудни-

чество“. (Респондентите да не са запознати с целта на изследването е принципно положение.)

- Извеждането на закономерностите да се опира на статистическа обработка на данните.

Препоръчвам като образец новото изследване по темата в същата теоретична парадигма с материал от руски език, което удовлетворява всички посочени изисквания: Pavel Duryagin. *On some factors affecting the choice of tune in Russian wh-questions*. – In: 10th International Conference on Speech Prosody 2020 25-28 May 2020, Tokyo, Japan: 235-239. Авторът от университета „Ка Фоскари“ във Венеция е работил с 20 участници, спектрограмите от програма Praat са представени с анотации на фразите, данните са статистически обработени, използван е комбинаторен модел на фразовата прозодия, за да се проследи вариативната природа и променливостта на мелодичната линия в различни условия.

Направените бележки и препоръки не повлияват на цялостната ми положителна оценка за дисертационния труд на докторант Хр. Кръстева и за нейното развитие като целенасочен, амбициозен и мотивиран докторант с ясна заявка за самостоятелни постижения. Разбирането на точните механизми на наблюдаваните взаимодействия изисква допълнителни изследвания, без да отменя напредъка в това пилотно проучване. Убедена съм, че натрупаният опит в дисертацията и напредъкът с публикациите говорят за потенциал в развитие и за характер на търсач. Надявам се, че императивът „Винаги може по-добре“ ще остане в сила и занапред.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Филологическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ. Дисертационният труд показва, че докторантката *Христиана Николаева Кръстева* притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Съвременен български език – Синтаксис като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от становището ми за дисертационния труд, автореферата, постигнатите резултати и приносите, и предлагам на почитаемото научно жури да **присъди образователната и научна степен „доктор“ на Христиана Николаева Кръстева** в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (Съвременен български език – Синтаксис), докторска програма Български език (Съвременен български език – Синтаксис).

08.02. 2021 г.

Изготвил становището:

Доц. д.ф.н. Петя Бъркалова